

GRÓF ANDRÁSSY GYULA ÉS A LIBERALIZMUS.*

A magyar közjog elmélete sokat köszön a gyakorlati politikusok irodalmi munkásságának. A közjogi fejtegetéseknek nagy hasznukra válnak bizonyos tulajdonságok, a melyek inkább a közügyekben való közvetlen részvétel által, mint a tudós dolgozó-szobájában sajátíthatók el. Az éles elmét az ítélkezésben és felfogásban sokszor megtéveszti a szigorú következetesség és az absztrakt logikai okfejtés, mert nem minden történelmi problémát lehet ám csupán következetes logika által megfejtetni. A közjog történeti fejlődésének magyarázata ép oly kevésbé alapszik a nyers hatalom előtt való feltétlen meghajláson, mint a történeti joghoz való vak ragaszkodáson. A parlamenti élet a legjobb iskola, hogy a tudományosan képzett ember e két irány között a helyes utat megtalálja.

Ezt látjuk gróf Andrássy Gyulának »A magyar állam fönmaradásának és alkotmányos szabadságának okai« című munkájában is. E munka legbecsesebb kvalitásait épen a szerző parlamenti iskolázottságának köszöni. Felfogása minden ízében arra vall, hogy az ügyek vezetésében felelősséggel járó része volt és ennél fogva sohasem lesz a porlepte jogi abstrakciónak rabja. Parlamenti működésének nyomát különösen akkor látjuk, a midőn az Árpád-kor törvényalkotásának okait kutatja és azokat a társadalmi állapotokból magyarázza. Átható éleslátással vizsgálja a fejlődésnek egyes stádiumait, a melyekben a társadalmi hatalom formális joggá válik és viszont a tételes jog kellő erő kifejtés nélkül elsatnyul és veszendőbe megy. A kit a természet nem áldott meg azzal az isteni adománnyal, hogy úgyszólván az erőforrásoknak titkos bugyogását is meghallja, a ki a történetíró alkotó képzeletével nem tudja a kútfőkön

* A magyar állam fönmaradásának és alkotmányos szabadságának okai, írta Gróf Andrássy Gyula.

és okmányokon keresztül a népeletet szemléltethetőleg maga elé varázsolni, az a közjogban nem lát egyebet, mint a törvények és rendeletek egymásnak ellentmondó halmazát. Andrassy az Árpád-korra nézve valóban úttörő munkát végzett. Némelykor bámulatos éles elmével mutatja ki az összefüggést mai állapotaink és az Árpád-kor közjogi fejlődése között és kimutatja, mennyi származott át reánk a haj dánkora politikai örökségéből. Nemzeti királyaink korszaka, a melyet nagyrészt még mindig csak krónikás előadásban ismerünk, megszűnt most már a hős csatározásoknak és trónviszályoknak regényes elbeszélése lenni és erről az oldalról nézve a dolgot, Andrassy munkájának ezt a találó címet lehetne adni: Bevezetés a magyar történet tanulmányába.

Andrassy valósággal teleszívta magát az Árpád-kor politikai légkörével. Az események annyira hevítik képzeletét, hogy p. o. II. Endre, IV. Béla politikájáról oly közvetlen realizmussal beszél, mintha egykorú publiczista volna. Ez a munka igazán standard work, nemcsak viszonylagosan tekintve hazai irodalmunkat, hanem olyan értelemben is, hogy Andrassy munkáját méltán lehet Bryce, Dicey, Sorel, Ernest Lavisse remekei mellé állítani. Ha sikerülne ezt a művet németre vagy angolra átültetni, a magyar alkotmányosságnak ismerete nagy tért hódítana és közjogi fejlődésünk tanulmánya a tudományos Európában arra a polczra jutna, a mely tartalmánál és politikai kihatásánál fogva méltán megilleti.

A múltra vonatkozó fejtegetések mellett különös érdeklődéssel bírnak azok a részletek is, a melyekben a szerző egy alkalmas történeti kiindulóponton áttér a modern politikára. A X. fejezetben például kifejti, hogy az arisztokrácia uralmát nem lehet mindig oligarchiának bélyegezni. A főnemességnek politikai vezérsége bizonyos korszakban vagyoni és szellemi fölényében gyökerezik. Ha a harmadik rend az újabb korban az arisztokrácia uralmát megszüntette, azt intellektuális és gazdasági fellendülésének köszönheti. Azután így folytatja:

»Ma a középosztály vezetését fogadja el a legszívesebben a társadalom. Az arisztokrácia kiszorult kiváltságos állásából; a hol azonban nem vértett el a természetes és elmaradhatatlan fejlődés ellen folytatott meddő küzdelmében, a hol megóvta a kapcsolatot a nemzet szellemével: ott hagyományainál, becsvágyának állami irányánál, valamint az öröklött vagyonon alapuló függetlenségénél fogva fokozott kötelesség teljesítésében,

a közügynek szentelt tevékenységében még mindig igen szép és különleges hivatása van, de csak az esetben, ha elfogadja az új helyzetet és a többi vezető elemhez csatlakozik.«

Andrássynak ezt a felfogását a mai korra vonatkozólag nem vallhatjuk helyesnek. Ez a nézet megállta volna helyét a 60-as években. De azóta nagyot fordult a világ. Nagy tévedésben leledzik az, a ki társadalmi állapotainkat és különösen az arisztokrácia és a középosztály között való viszonyt ilyen színben nézi. A 60-as évekig az arisztokrácia Európa-szerte abban látta hivatását, hogy a politika porondján a közszabadságok gyakorlásának és a középosztály részvételének az állam vezetésében bizonyos megszorító magyarázatot adott. Ebben csúcsosodott ki az úgynevezett konzervatív program. A helyzet jellege az volt, hogy a demokratikus eszmék diadalmaskodtak és a konzervatívok legfőbb célja az volt, hogy a harmadik rend győzelmét megállítsák, elveinek következetes és radikális megvalósítását tőlük telhetőleg meggátolják.

A 60-as évek vége felé beállott azonban a válság. A mozgató erő a gazdasági élet tudományos elemzése lett. Az új enciklopédisták, a kiknek elődjei veszélybe döntötték az ancien régime-t, a szocializmus apostolai, Louis Blanc, Marx, Lassalle felütötték fejüket. A gazdasági tudomány bonczolgatta a bourgeois hatalom alapját, a vagyonosodást, a tőkét és ezt az erőtényezőt ugyanolyan színben tüntette fel, mint hajdan a demokrata írók a nemesi kiváltságokat. A XIX. század írói ugyanolyan epés és izgató hangon írnak a gyáros kizsákmányolásáról, mint a XVIII. század írói az úrrend robot- és dézsma-követeléseiről.

A tömegek ellenszenve, a mely a múlt korszakban a nemesi osztályt sújtotta, most »a nép verejtékén hizott tőkés és gyáros« ellen fordult. Nagy hévvel vitatják, vajjon a feudalizmus hozott-e annyi nyomort a népre, mint az industrializmus korszaka a közszabadságról és népszuverenitásról vallott végzetes elveivel.

A konzervatívok és a konzervatív irodalom ügyesen kiaknázták a közszellemnek ezt az áramlatát. Nagy propagandát csináltak ama program mellett, hogy a szabadelvűség kedvenc eszméi, az állam korlátolt hivatása (u. n. Naehwächterstaat), a királyságnak csupán ornamentális rendeltetése az államban, a szabad verseny, az egyén korlátlan fejlődése, mind nem örök elvek, hanem tévtanok a bourgeoisie érdekében, hogy féktelen uralomvágyának és kapzsiságának szellemi talapzatául szolgáljanak. Rövid idő alatt mindazok az elvek, a melyek száz év

előtt az elméket lelkesítették, melyek az európai forradalom csiráit képezték, lejárták magukat és hitelük megingott.

A nemzetgazdaságban hatalmas iskola fejlődött, a mely Adam Smith ellen fordult, a mely az úgynevezett manchesteri iskola elveinek hadat üzent, a szabad kereskedelem és az ipar-szabadság ellen állást foglalt, a közvetítő kereskedelmet, a tőzsdét, az államadóságok rendszerét, szóval a meggazdagodás minden polgári kútforrását kiátkozta és veszedelmesnek bélyegezte.

Az áramlat most épen megfordított irányban haladt, mint a 60-as évek előtt, a midőn a kormányok csak nagynehezen tudtak a nép liberális követeléseinek ellentállni. Most azok a pártok gyarapodtak leginkább, a melyek a szabad verseny helyett az egyes mesterségeknek képesítéshez kötését, az államnak az egyháztól való szétválasztása helyett az állam keresztény alapjának elismerését vették fel programjukba, továbbá a királyságnak korlátolt hatalma helyett a szociális királyságot kívánták, a mely a tömegeket a bourgeoisie túlkapásai ellen védelmezi.

A midőn itt ennek a mélyreható szellemi, erkölcsi és társadalmi áramlatnak főbb vonásait jeleztük, kimutattuk egy-szersmind, hogy milyen tévedés a XIX. század vége felé a középosztály uralmáról és eszméinek vezető erejéről beszélni.

A harmadik rendnek nemcsak politikai hatalma hanyatlott, hanem vonzóerejüket és tekintélyüket veszítették eszméi is, köztük olyanok, a melyeket az emberiség nemrég még üdvözítő tanoknak hitt s a melyek a nagy emancipációnak legerősebb mozgatói voltak.

A harmadik rend vert had benyomását teszi, a mely fölött a negyedik rend, a nemességtől támogatva, teljes diadalt aratott.

Mint minden hanyatló pártnál, nagyon sokan és pedig épen azok, a kik a középosztály természetes vezérei volnának, a hatalmas bourgeois-k, a demokrata eredetű iparbárók a reakciós eszmék leghevesebb szószólói, az antiliberális mozgalom legtevékenyebb eszközei.

Ámde nem szabad ezt a hatalmas áramlatot a bourgeois korlátolt érdekszempontjából megítélni, a mely az ő eszméi ellen irányuló mozgalmat egyenesen reakciónak bélyegzi és azt hiszi, hogy most már a világ vége közeledik.

A harmadik rend uralma, a mely a francia forradalomtól körülbelül hatvan éven át tartotta magát anyagi hatalmával

és eszméivel, nagy lépés volt az emberiség haladásában és az egyén jogainak elismerésében.

A programja ugyan azt hirdette, hogy az egész emberiséget szabadítja fel, de tényleg ismét csak egy töredéknek, habár számra nézve nagyon jelentékeny töredéknek vált javára. A szabadság mindennapi gyakorlatában arra a tapasztalatra jutottak, hogy az egyéni szabadság csak bizonyos anyagi alapon lehetséges, hogy az emberi jogoknak elismerése bizonyos gazdasági törvények hatása következtében olyan nyomorba dönti az egyént, a melyhez képest a jobbagynak földhözragadtsága és örökös lekötöttsége valóságos paradicsomi állapot volt. Az emberi jogok deklarációjának szerzői 1789-ben ezt nem sejtették, a szabadság korszakának ezt a visszás fejlődését nem láthatták előre, de rövid idővel 1848 után ez a tapasztalat közkeletűvé vált, 1870-ben pedig már érezteti hatását a tömegekre és a nép széles rétegeivel megutáltatja a szabadságot és mindent, a mi a szabadsággal összefügg.

Nem véletlen tehát, hogy a szabadság eszméi, a melyek a tömegek nyomorát nem apasztották, népszerűtlenné váltak és az a rend, a mely ezt a tant mint üdvözítőt hirdette, tekintélyben és hatalomban süllyedt.

Nem lehet kételkedni benne, hogy a specifikus szabadelvű eszméknek hanyatlása végre olyan fejlődéssel fog végződni, a mely az egyén szabadságát csak gazdagabb tartalommal juttatja diadalra. De a mostani stádiumban nem lehet azt az állítást megkoczkáztatni, hogy a középosztály és azok az eszmék, a melyek által uralomra jutott, a kor vezető eszméi volnának. Ellenkezőleg, minden politikai elv, a mely a középosztály sajátos alkotása, vagy egészen lejárt magát vagy legalább is gyanússá vált.

A negyedik rend új eszméi, a mennyiben pozitívek és nem tisztán negációra szorítkoznak, még csak vajúdjófélben vannak és a helyzetet nem kevésbé gabalyította össze az, hogy átmenetileg az elavultságuknál fogva megbukott liberális eszmék helyett nem a szocialista elvek uralma, hanem az egészen a történelem kriptájából kiásott retrograd irányzatok, a czéh, az osztályok örökségi joga, az osztály kiváltság és osztály védelem foglalt tért.

Az itt vázolt európai fejlődés hazánkban sajátos, sok tekintetben eltérő jelleget mutat. Nyugaton az elkopott libera-

lizmus ellen való küzdelem a proletariátus fejlődése következtében tört ki. Hozzánk azonban ez az irány csupán az eszmék terjeszkedési törvényénél fogva származott át, nem a mi talajunkon termett. Nálunk nincs az a milieu, a melyből azok az eszmék kicsirázhattak volna és ennél fogva csak fattyúhajtásaikkal találkozunk. Nálunk hiányzik a hatalmas bourgeoisie, a mely az állami ügyekben való részvételre érvényesíthette volna igényeit és hiányzik a szervezett proletariátus, a melynek követelése a jövő fejlődésnek mozgató erői és a társadalmi mozgalomnak lökést adnak. Magyarország arisztokratikus állam abban az értelemben, hogy a történeti nagybirtok és latifundiumok tulajdonosai és azoknak többnyire a közöpnemességből származó klientelája az egyetlen hatalmas társadalmi tényező, a melylyel a kormányhatalom kezelőjének, ha alacsony sorból származott is, feltétlenül számolnia kell. Nincs állam Európában, a melyben az erőviszony a főnemesség és a többi osztály között olyan kedvezőtlen volna, mint Magyarországon és a fent jellemzett legmodernebb mozgalom is még inkább az arisztokrácia javára billentette a hatalmi mérleget. Az angol arisztokrácia versenyezhet talán történelmi nimbus és vagyondolgában a magyar főnemességgel, de hatalmát egyensúlyban tartja egy befolyásos, munkában megedzett középosztály, a melynek a birtokos gentry csak egyik, de nem legjelentősebb alkatrésze. Az angol latifundiumok gazdasági rossz következményeit a proletariátusra nézve majdnem tökéletesen ellensúlyozza az, hogy a munkaerő a gyáripárban és a gyarmatokon bőséges elhelyezést talál. A helyzetet reánk nézve nemcsak a földbirtok kedvezőtlen megoszlása, hanem az arisztokracziának más osztály szervezkedése által nem korlátolt hatalma teszi súlyossá.

Bármennyire meghajlunk is az illusztris szerző tekintélye előtt, ebben a tekintetben felfogásának ellent kellett mondanunk, különösen azért, mert ez a felfogás, fájdalom, nagyon elterjedt és nem tarthatjuk közömbösnek, hogy ezt a szerintünk téves nézetet egy kiváló autoritás szentesíti. Nálunk a középosztály uralmáról beszélni, veszedelmes önámítás és teljesen helytelen dolog a helyzetet úgy föltüntetni, mintha az arisztokracziának becsvágya lehetne a középosztály vezetését elfogadni. Az arisztokrácia kiszorult ugyan törvény által nyert kiváltságos helyzetéből, de tényleges hatalmát majdnem csorbítatlanul megtartotta és az erőviszony a középosztálylyal és a parasztsággal szemben kevésbé változott Csák Máté ideje óta,

habár némelykor — hogy újabbkori példát ne idézzünk — az alacsony sorsból származott Verbőczy vagy Martinuzzi viseli is a kancellári és nádori hivatalt. Kétségtelen, hogy a közvetlen jövő a nemzetet az elé a komoly probléma elé fogja állítani, vajjon a nemzet a társadalmi erők kedvezőtlen megoszlása mellett felveheti-e a versenyt más nemzetekkel, vajjon egy tömeges kivándorlás által elernyesztett, nagy anyagi erőforrások nélkül szűkölködő, terjedelmes latifundiumok által szorongatott földművelő nemzet tudja e alkotmányos szabadságát és általában helyét a világban megtartani.

Dr. Radó Sámuel.